

Vänerns fåglar

En havslik sjö

Vänern är en unik insjö med sin havsliknande karaktär med kala klippor och skär och med en fri horisont utan land i sikte. Men också med grunda vikar, våtmarksområden, sandstränder och fiskrika innerskärgårdar. Vänern har med sina 22 000 öar, holmar och skär norra Europas största sötvattensskärgård. Inte undra på att många sjöfåglar trivs här.

Dvärgmåsen är nyinvandrad till Vänern. Sedan 2003 har arten häckat tillsammans med tärnor och andra måsar på några slyröjda fågelskär.

Foto: Erik Landgren

VÄNERN ÄR VIKTIG som häckningsmiljö och rastplats för många fågelarter. Över femtio arter av sjö-, våtmarks- och rovfåglar häckar i Vänern, varav omkring tjugo är internationellt eller nationellt hotade eller särskilt hänsynskrävande. Tillståndet för flertalet av Vänerns fåglar bedöms som bra och det finns stabila bestånd. Havsörnen kom tillbaka som häckande fågel 2001 och 2009 fick elva häckande par tillsammans sjutton flygfärdiga ungar.

Många av Vänerns stränder och skär har invaderats av vass, buskar och träd under senare år. Genom röjning av tidigare kala skär samt slätter och bete på strandängar, sandstränder och i grunda vikar gynnas många sjöfåglar.

Storlom. Måsfågel- och tärnkolonierna är hem för många andra fåglar, som drar nytta av måsfåglarnas gemensamma försvar genom att häcka intill dessa. Arter som gärna häckar i Måsfågel- och tärnkolonierna är bland annat gräsand, småskrak, strandskata och storlom. Fågelskären är artrika och är viktiga för Vänerns biologisk mångfald i Vänern.

Foto: Erik Landgren

Måsfåglar och tärnor

I Vänern finns mer än 30 000 måsfåglar och tärnor. Fiskmåsar är den vanligaste arten, näst följt av gråtrut och skratmåsar. Måsfåglar och tärnor häckar gärna i kolonier på kala skär och öar. Genom att vara många kan de gemensamt försvara ön mot boplundrare som kråkor, korpar och minkar. En förutsättning är att den ruvande fågeln har fri sikt runt sitt bo så att fienden upptäcks i tid. Skär som växer igen överges av fåglarna.

Rovfåglar i Vänern

De vanligaste rovfågarna i Vänerskär-gården är brun kärrhök, fiskgjuse och lärkfalk. Havsörn, pilgrimsfalk och berguv tillhör också Vänermiljön men har på grund av jakt och hög miljögiftsbelastning varit försvunna från sjön. Men de håller på att komma tillbaka.

Rovfågarna behöver ostörda häckningsplatser och grova träd eller lämpliga klipphyllor till sina bon. I Vänern är därför skärgård och strandområden med gammal skog och/eller bergsbranter viktiga.

Lärkfalk

Stilla sommarkvällar ser man ofta lärkfalkar jaga sländor och andra flygande insekter över Vänervikarnas vassar, men även över skogklädda öar ute i skärgården. Vid kyligt väder med brist på flygande insekter jagar lärkfalken istället småfåglar, som även de fångas i flykten. Till och med flygakrobaten tornseglare fångas någon gång, något som ingen annan svensk rovfågel lär klara av.

Lärkfalksparet bygger inget eget bo utan tar över ett gammalt kråkbo, gärna högt uppe i en tallkrona.

Fisktärnan är vanlig på Vänersns fågelskäer och antalet häckande par har nästa fördubblats sedan mitten av 1990-talet till uppemot 3 000 par. Vänern är en viktig lokal för fisktärnan som är en sällsynt art i EU. Foto: Erik Landgren

Vänersns havsliknande miljö lockar flera mer marina arter som silvertärnan. Foto: Erik Landgren

Lärkfalken är en liten mörk spets- och smalvingad rovfågel som nästan påminner om en förvuxen tornseglare (tornsvala). Foto: Erik Landgren

Fiskgjuse

Fiskgjusen påminner om en vråk men har längre vingar, är mörk på ovansidan, ljus under och har vit hjässa. Fågeln äter framför allt fisk och ofta väljs fiskar som väger något eller några hekto, men det händer att betydligt större fiskar fångas. Ibland ser man gjusen ta en så tung fisk att den inte orkar lyfta från vattnet utan tvingas släppa bytet.

Fiskgjusen bygger som regel sitt stora risbo i toppen av en plattkronad tall i mer eller mindre öppet läge. Kommer man för nära ett bebott fiskgjusebo varnar en eller båda föräldrafåglarna. De flyger oroligt fram och tillbaka över boplatsen och fridstöraren och utstöter ideligen snabba ramsor av visslingar. Fiskgjusens varningssignal bör varje besökare vid Vänern känna till. Om du stannar kvar, trots fiskgjusens protester, innebär det oftast att häckningen misslyckas.

Trots att tärnan inte har något att frukta från den stora fiskgjusen, så kan den inte låta bli att "mobba" den. Foto: Erik Landgren

Havsörn

Under första hälften av 1800-talet verkar havsörnen ha varit vanlig vid Vänern. Ett citat från 1851 om fåglarna runt Karlstad (Cederstöm, 1851) vittnar om detta:

"Havsörnen häckar på nästa varje större, skogsbevuxen ö, ävensom på fasta landets uddar. Han är häromstädes allmännare än fiskgjusen".

Tidigare häckade havsörnen i större delen av Sverige. På grund av miljögifter och jakt försvann den från nästan hela landet, så även från Vänern. Nu har havsörnen återvänt till Vänern, vilket är ett tecken på en bättre miljö. För första gången på närmare hundra år fick två havsörnspar under år 2001 ungar vid Vänern och 2009 fick elva häckande par tillsammans ut sjutton flygfärdiga ungar.

Havsörnen är Sveriges största rovfågel med en vingbredd på upp till 2,5 meter. Det imponerande stora risboet byggs i kronan av ett kraftigt träd och kan väga upp emot ett ton. Foto: Erik Landgren

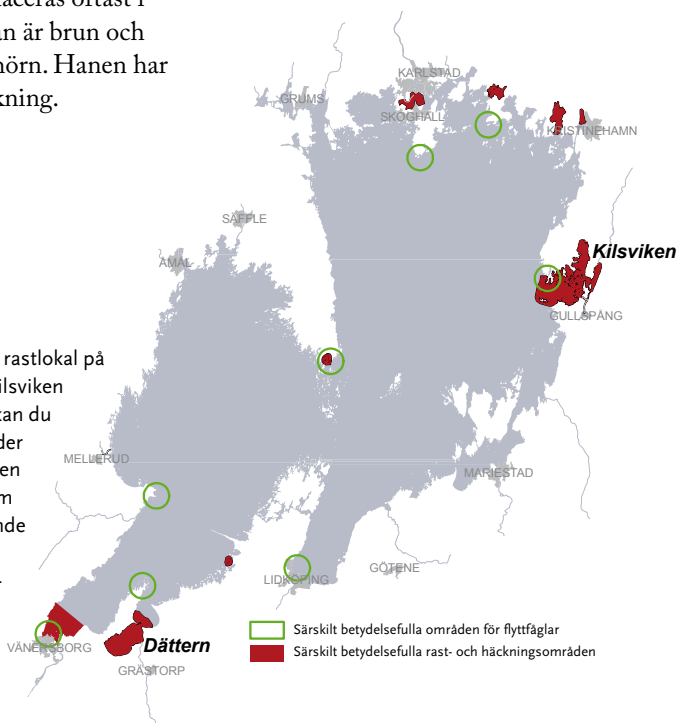
Brun kärrhök

Säkrast träffar man på den bruna kärrhöken i innerskärgårdens vassrika vikar med omkringliggande slättbygd. Där ser man den på låg höjd jaga över vassar, strandängar eller åkermark. Vatten- och åkersork är ofta på kärrhökens meny, men fisk, grodor, fågelungar och ägg uppskattas också. Boet placeras oftast i stora vassområden. Honan är brun och har ljusst huvud och vinghorn. Hanen har askgrå stjärt och vingteckning.

Den bruna kärrhöken är vassviddernas rovfågel.

Foto: Erik Landgren

Vänern fungerar som en viktig rastlokal på våren och hösten. I Dättern, Kilsviken och andra grunda Vänervikar kan du finna stora flockar av gäss, änder och vadarfåglar. Där häckar även den hotade arten rördrom, som behöver stora sammanhängande vassområden. Dättern och Kilsviken är internationellt värdefulla våtmarksområden, så kallade Ramsarområden.

Igenväxningen är ett problem

Kala skär och holmar är livsmiljöer för Vänerns kolonihäckande sjöfåglar. De är beroende av öppna vegetationsfattiga skär för sin häckning. I Vänerns innerskärgårdar har många tidigare kala skär förbuskats och övergetts av sjöfåglarna som flyttat längre ut för att hitta kala häckningsskär. Ett enda träd där en fiende, exempelvis en kråka, kan ta skydd kan räcka för att måsfåglarna ska välja ett annat skär att häcka på. Om inget görs kommer allt fler innerskärgårdar sakna sjöfågelkolonier.

Igenväxningen av Vänerns stränder och skär beror bland annat på minskat bete och mindre variation av Vänerns vattennivåer. Vid höga vattenstånd under vintern, speciellt vid kraftig vind, skaver isen rent stränderna från växter och om vattennivån bibehålls dör buskar och träd. Denna "städande" effekt som högvattnet har under vintern går förlorad vid ett jämnare vattenstånd.

Sten-Gunnar Steenson är en av de frivilliga personer som har adopterat ett fågelskär. Han är en av alla de ideella krafter som medverkar till att Vänerns fågelliv bevaras genom att röja fågelskär.

– Sam Hjalmarsson och jag sköter ett antal skär ihop, det är fantastiskt att se hur snabbt fåglarna återvänder till skären igen efter vår insats. *Foto: Sara Peilot*

Att adoptera ett fågelskär – är det möjligt?

Åtgärder behövs för att förhindra igenväxningen av Vänerns fågelskär. En idé som växte fram under ett projekt 2006-2007, var att man skulle kunna adoptera ett fågelskär.

Mariestad, Götene och Lidköping ingick i pilotområdet och där valde vi ut 35 fågelskär som var lämpliga att sköta. Samtliga skär hade tidigare varit viktiga häckningsskär och vissa fungerade fortfarande i viss mån som sådana.

För samtliga utvalda skär finns nu en skötselplan och en skötselansvarig efter godkännande av markägaren. De fågelskär som ligger inom naturreservat eller är avsatta som fågelskyddsområden sköts av Länsstyrelsen. För övriga lokaler har skötsel ordnats med hjälp av bland annat fågelklubbar, båtklubbar, fågelinventerare i Väner och kommunerna.

Fågelskydd

Tänk på att inte störa fåglarna när de häckar. Ett enda störningstillfälle kan räcka för misslyckad häckning. En storlom som tvingas lämna sina ägg kanske återvänder till ett tomt bo. Störningen har förvandlat de beskyddande måsfåglarna till borövare. Därför har Länsstyrelsen inrättat fågelskyddsområden på de viktigaste häckningslokalerna. På dessa ställen finns rödgula skyltar uppsatta. I regel gäller att man inte får vistas närmare än 100 meter från stranden mellan april och juli. I några fall gäller andra tider och gränser.

I några skärgårdar är det akut brist på lämpliga häckningsskär för tärnor, skrattnåsar och fiskmåsar. Bilden visar hur ett igenväxt tidigare viktigt fågelskär kan se ut. *Foto: Erik Landgren*

Ett tidigare igenväxt fågelskär som har fått nytt liv efter slyröjning. Två år efter röjningsinsatsen häckade drygt 600 skrattnåsar och tärnor. *Foto: Erik Landgren*

Vänerns sjöfåglar inventeras årligen

Sedan 1994 räknar årligen ett trettiotal ornitologer Vänerns kolonihäckande sjöfåglar. Inventeringen sker i hela Vänern och genomförs mestadels från båt under en kort period i mitten av juni. Totalt inventeras drygt 700 lokaler, var och en bestående av ett eller en samling häckningsskär.

Thomas Landgren har sedan 1994 samordnat inventeringen av Vänerns fågelskär.

– Vänern är en fantastisk fågelsjö med så många olika miljöer från havsliknande ytterskärgårdar till sandstränder och näringsrika mosaikartade våtmarksområden. Det är vår skyldighet att skydda Vänermiljön så att även kommande generationer kan få möta havsörnen, fiskgjusen och fågelkoloniernas fantastiska mångfald. *Foto: Ingrid Landgren*

Utgivare: Vänerns vattenvårdsförbund
Tryckår: 2010
Foto: Erik Landgren
ISSN: 1403-6134
www.vanern.se

